

УДК 8 (82)

Панова Зенуре Сейрановна, старший преподаватель кафедры крымскотатарской филологии факультета крымскотатарской и восточной филологии Таврической академии ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского», г. Симферополь, Республика Крым, РФ

E-mail: zenure.mussa@mail.ru

ИЗОБРАЖЕНИЕ ГЕРОЕВ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ДЖАФЕРА СЕЙДАМЕТА «НУРЛЫ КЪАБИРЛЕР»

Аннотация. В статье рассмотрена малоизученная к настоящему времени тема героизма в крымскотатарской литературе на примере двух рассказов из сборника Дж. Сейдамета «Нурлы къабирлер». Основное место в работе занимает раскрытие темы героизма, даётся анализ главных героев рассказов.

Ключевые слова: Джафер Сейдамет, рассказ, анализ, героизм, патриот, справедливость.

SDC 8 (82)

Panova Zenure, Senior Lecturer, of Crimean Tatar and Oriental Philology Department of Crimean Federal University named after V.I. Vernadsky, Russia, Republic of Crimea, Simferepol

THE IMAGE OF THE HEROES IN THE WORK OF JAFER SEIDAMET "NURLI KABIRLER"

Annotation. In the article, the theme of heroism in the crimean tatar literature, which has been little studied so far, is exemplified by two stories from the collection of J. Seidamet "Nurli kabirler". The main place in the work is the disclosure of the theme of heroism, the analysis of the main characters of the stories is given.

Keywords: Jafer Seidamet, story, analysis, heroism, patriotism, justice, truth.

Эсас сёзлер: Джафер Сейдамет, икяе, талиль, къараманлыкъ, ватанпервер, адалет, акъкъикъат.

Меселенинь къоюлмасы. Къырымтатар халкъы озюнинъ намлы къараманларынен мешурдыр. Чокъусынын адларыны ве къараманлыкъларыны тарих саифелеринде тапа билемиз, амма эписини дегиль. Шу сырадан

эдебиятка назар этмеге керектир. Та халкъ агъыз яратыджылыгындан бизим куньлеримизге къадар чокъусы къараманлар акъкъында малюмат келип чыкъа. О девирде озь джесюрлиги, къоркъубильмезлигинен халкънынъ урьмет-иззетини къазангъан, аятлары ве къараманий ишлери акъкъында икяелер агъыз-агъыздан айтылып, артыкъ риваетлерге, дестанларгъа чевирилген батырлар аз олмагъан. Олар халкънынъ шанлы огъуулары, Ватаннынъ акъыкий къараманлары оларакъ, бар кучъ-къуветини акълары алынганларнынъ акъларыны къайтармакъ, ёкъсул-етимлерни къорчаламакъ, илим-ирфан, адалет ичюн ёлны ачмакъ киби ишлернен мешгъуль олгъан эдилер. Къараманлыкъ мевзусы чокъ яzydжыларнынъ иджадында темелли ер алгъандыр. Бойле яzydжылардан бириси Джафер Сейдаметтир. Онынъ «Нурлы къабирлер» эсери бир сыра икяелерден теркип этильген. Мезкюр икяелерде муэллиф аятларыны адалет огърунда курешке сарф эткен, факъат адлары о къаранлыкъ девирининъ кольгесинде къалгъан къараманлар акъкъында тариф эте. Къараманлар япкъан джесюр арекетлери саесинде эренлер дереджесине етип, къабирлеринден нур корюне эди.

Ишимизнинъ макъсады «Нурлы къабирлер» икяелер джыйынтыгына кирген икяелерден - «Молла Нурулла», «Мубарек Чобан» икяелерни талиль этмек ве бу эсерлерде акс олунгъан батырларнынъ къараман образларыны акс этмектир.

«Нурлы къабирлер» эсеринде Джафер Сейдамет накъль (икяе) этмекни Къуртвели яшнынъ адындан алып бара» [1,с.80]. Къуртвели Къырымнынъ кой-шеэрлерни доланып, шу ерлернинъ акъсакъаллары, бильгили инсанларынен субет эте. Эшиткен икяе, риваетлерни язып ала. Къуртвели миллетини севген ве тарихынен гъурурлангъан генчтир. Эльде эткен эр бир икяенинъ тарифлеменсини екюнленир экен, Къуртвели озь фикирлерини, изаатларыны да такъдим эте. Биринджи талиль этеджек икяемизни Къуртвели Неби къарттан эшитип бизге еткизе. «Мубарек Чобан» икяенинъ меркезинде – «Къырымда 1832 сенеси юзь берген, эвельде корюльмеген ачлыкъ ве къытлыкъ себибинден халкънынъ хорланмасы ве бу алнынъ шааты олгъан Мубарек Чобаннынъ мал-

мулькюни, кучь-къуветини инсанларны къуртармакъ ичюн сарф эткени» [2,с.56] тура. Ишбу арекетлеринен о, озюне укумдарлар ве руханийлернинъ арасында чокъ душман къазана ве онынъ олюмини арз эткенлернинъ сайысы кунь-куньден эп арта. Мубарек Чобан гъает инсансевер ве адалетпервер оларакъ косьтериле.О, халкънынъ хорлукъ чеккенини корип, джаныны ве малыны аджымай халкъкъа ярдым этмеге арекет эте. О, Алим Азамат огълу киби, фукъаре халкътан мырзалар тарафындан яланнен алынган мал-мульклерини халкъкъа къайтара, омюрини адалет ичюн курешке багъышлай. Мубарек Чобаннынъ образыны толу дереджеде ачыкъланмасына ве анъламасына бизге онынъ анасына олган мунасибети, севгиси ярдым эте. Мубарек Чобан: « оны докъуз ай юреги алтында ташыган, айбетлеп осьтюрген анасына кенди урьмет-иззетини, сынъырсыз севгини беслей» [2,с.57]. Бир гедже тюшюнде анасы олюм тёшегинде яткъаныны корип, Мубарек Чобан мевджут олган телюкелерге бакъмадан эвине къайта ве шу геджеси анасыны дефн эте. Мында мытлакъа къайд этмели ки, Мубарек Чобан койге къайтмасынынъ гъает хавфлы олгъаныны биле, ве эп бир мунасиб эвлят оларакъ анасы огърунда борджуны эда эте. Мубарек Чобан Къырым Ватаныны запт эткен душманларгъа къаршы курешини бир куньге токътатмайып, омюрининъ сонъунадже федакъарджасына арекет эте. Омюрининъ сонъунда Мубарек Чобан душманларнынъ сияханесини якъып яралана ве вефат эте. Мубарек Чобанны комелер ве бираз вакъыттан сонъ онынъ къабыринден нур юксельгенини корип, халкъ артыкъ Мубарек Чобан эренлер дереджесине еткенини анълай. Джафер Сейдаметнинъ «Мубарек Чобан» икяесинде XIX асырнынъ орталарында Къырымнынъ чёль тарафында яшаган бир къараманнынъ образы джанлана. Бу къараман джесюр, мерд, джумерт, адалет ве акъикъат ичюн усанмадан чалышкъан, «ана» деген азиз инсаннынъ къыйметини билъген кимседир. Къулан чёльнинъ къучагъында, кучлю еллер, боранлар эскен бир ерде ишбу къараман осьти, буюды. Эскен еллер онынъ мерд ве куветли олмасына себеп олды. Боллукъ ве сербестлик арасында яшамасы ичюн онынъ гонълю къулан чёллер киби кенъ ве джумерт олды. Мубарек

Чобан япкъан арекетлерининъ изченлиги, онынъ зийрек акъыллы олгъаннынъ исбатыдыр. Джафер Сейдамет Мубарек Чобан образында къулан чёлъ багърында оськен къырымтатар къараманына айт олгъан бутюн чизгилерни топлап, усталыкънен тасвир этти.

Къырымнынъ гъарп ве шималь тарафларында яшагъан къараманлар акъкъында Джафер Сейдамет «Нурлы къабирлер» умумий серлева алтында дердж олунгъан «Молла Нурулла» икяесинде де тасвир эте. Башкъа икяелериндеки киби бу эсерде де муэллиф узеримизге озъ федакярлыкъ ве джесюрлиги саесинде халкънынъ урьметини къазангъан, иман ве хайырлы ишлернинъ беджермелери нетиджесинде эренлер дереджесине еткен Джанкойлю молла Нурулла акъкъында икяе эте.

Бутюн риваетлерде Нурулланынъ ильмининъ, бильгисининъ уджсуз-буджакъсыз, денъизлер киби кениш ве терен олгъаны айтыла...онинъ энъ догъру таразеден даа буюк догърулыкънен бутюн яланларнынъ, янълышларнынъ устюни ачкъаны тасдикъланыр, алельхусус акъыкъатны сёйлевдеки къатиети эп «къылыч киби кесип атар эди» [3,с.47]

Къырымтатар къараманына айт чизгилерге муэллиф буюк дикъкъат айырыр экен, олардан энъ муими олгъан – самимийлик, акъыкъатсеверликнинъ тарифленмеси узеринде айрыджа токътала. 1774 сенеси япылгъан Кучюк-Къайнарджы мукъавелене коре Русие Къырымнынъ мустакъиллигини таныды. Ханлыкъ бербат олгъанындан сонъ, Потёмкин халкъ векиллеринден ибарет бир меджлисни топламагъа эмир этти. Кельгенлерге Русие укюмети чешит пара мукъафатлары, имтиязлар ваде этти. Меджлиске кельгенлернинъ аман эписи халкъ арасында озъ экиюзьлиги, ишанчсызлыгъынен белли инсанлар олгъан, факъат оларнен бирликте бу топлашувгъа Молла Нурулланынъ келюви эр эр кесни шашыртты. Къырымтатар халкъы адындан ахлякъи алчакъ олгъанлардан бири сёзге чыккып «сайгъылы» Русие императрицасына миннетдарлыкъны бильдирди. Бу арекетнинъ шааты олгъан Нурулла эфенди аякъкъа турды ве юрегинде олгъан бутюн фикирлерни ифаделеди. Чар Русие ве императрицагъа къаршы олгъан мунасебетни тарифлер экен, Русие укюмдарларындан

Къырымны терк этмеси талап этмеси акъкъында фикирини бильдирди. Бу хабер тез вакъытта бутюн Къырымгъа даркъалды.

«...Нурулла эфендининъ бу арекети Къырымнынъ уфукъларына бир айдынлыкъ кетирди...бундан эр кес севинди ве бутюн Къырым халкъы Нурулла эфендининъ къараманлыгъына айретте къалды...» [3,с.51].

Нетиджеде, Нурулла эфенди Сибирьге ёлланылды ве ахыр-сонъу онынъ юрегине къуршун аттылар. «Молла Нурулла» икяесининъ къараманы акъикъат ве ялан арасында фаркъны яхшы корьген, анълагъан, юксек медениетли, бильгили шахыстыр. Ишбу икяеде муэллиф бизге акъикъый къараманнынъ образыны тасвир эте. Бу къараманнынъ эсас чизгилери онынъ акъикъатсеверлиги, джесарет, федакарлыкъ ве миллети эм Ватанны джангонъюльден севмесидир. Джафер Сейдамет тасвир эткен Молла Нурулланынъ образы нумюневийдир. Муэллиф, акъикъатны эр тюрюлю алда ве эр тюрюлю шараитте айтув зарурлыгъыны къырымтатар къараманы ичюн айырылмаз бир чизги оларакъ косътере. Языджи эсернинъ башында бизге къараманнынъ табияты, яшайышы акъкъында тариф этер экен, окъуйыджи икяенинъ девамында оладжакъ вакъиа-адиселерни коре биле. Яни намуслы, гонъюлю пак олгъан инсаннынъ арекетлери де даима мунасиб олур. Бунынъ ичюн Джафер Сейдаметнинъ эм «Мубарек Чобан» эм де «Молла Нурулла» икяелеринде къараманларнынъ асылы, акъикъатперверлиги ве адалетке садыкълыгъы, Ватаны ве миллети ичюн япкъан федакар арекетелери мытлакъа юзь береджек табиий бир екюн, алдыр. Джафер Сейдаметнинъ «Мубарек Чобан» ве «Молла Нурулла» тасвирленген къараманлар — къавий иманлы, адалетсевер, джумерт, федакар ве джесюр къырымтатар акъайларыдыр. Омюрлери девамында бордж дие сайылгъан Ватан ве миллетни къорчалав меселеси, адий къырымтатар йигитине аит арекетлер, бельки истенильмейип де халкъ козюнде къараманий ишлерге чевирильди.

Нетидже ве актуаллиги. Озь халкъынынъ душмангъа къаршы куреши акъкъында чокъ эшиткен, адамларнынъ къараманий арекетлеринден айретленген Джафер Сейдаметнинъ къалеми астындан «Нурлы къабирлер»

эсери чыкъты. ««Нурлы къабирлер» икяелери Къырымнынъ фаркълы кошелеринде ве чешит девирлерде яшагъан, амма Ватаны, миллети огърунда федакярджасына арекет эткен къараманлар акъкъында тариф эте» [4,с.2]. Эр бир икяенинъ къараманы энъ-эвеля къавий иман, илим саибидир. Эр бирисининъ мерхамет толу, бол юреги мевджут. Алчакъгонъюлли олгъанларына бакъмадан, олар азиз Ватанлары, тувгъан халкъыны къорчаламакъ ичюн федакярджасына курешелер. Эр бир икяенинъ къараманы сонъки кунге къадар озъ гъаесине садыкъ къалып, куреш майданында джан берелер. Илериде мезкюр икяелер даа да терен огренилип, салмакълы ишлер дюнья юзю кореджегине самимий умют беслеймиз.

Джафер Сейдаметнинъ эдебий яратыджылыгъы къырымтатар эдебиятынынъ тарихында темелли ер ала. Онынъ эсерлери терен маналы, зенгин мундериджели, миллий шекильде язылгъанлар. Эдебиятнен огърашкъан инсанлар ичюн, Джафер Сейдаметнинъ яратыджылыгъы -сынъырсыз ильмий джерьян. Джафер Сейдаметнинъ иджады Къырымда ве онынъ тышында огрениледжеги, терен, джиддий араштырмаларнынъ мевзусы оладжагъы бизде шубе къалдырмай.

Литература

1. Къуршутов Т. Джафер Сейдамет Къырымэрнинъ эдебий фаалиети // Йылдыз. 2005. № 6. С.76-84.
2. Сейдамет Дж. Мубарек Чобан // Йылдыз. 1992. № 5–6. С. 53–81.
3. Сейдамет Дж. Молла Нурулла // Йылдыз. 1992. № 4. С. 45–72.
4. Бекирова Г. Джафер Сейдаметнинъ 120-йыллыгъына // Къырым. 2009. сентябрь.